

Розвиток медичного туризму в регіонах України

Василь Федорович Кифяк,
декан факультету менеджменту
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету,
доктор економічних наук, доцент

Анотація. На основі аналізу природних рекреаційних ресурсів, інфраструктурного забезпечення санаторно-курортного бізнесу та виділення регіональних особливостей функціонування лікувально-оздоровчих закладів визначено основні види і перспективні напрями розвитку медичного туризму в Карпатському регіоні.

Ключові слова: медичний туризм, природні рекреаційні ресурси, санаторно-курортна діяльність, лікувально-оздоровчі заклади, регіональні особливості, спа-послуги, перспективні напрями.

В Україні розвиток оздоровчо-лікувального туризму має тривалу історію та успішно розвивається у Криму, Одесі, Бердянську, областях Карпатського регіону та інших територіях. Так, зокрема Кримський півострів є лідером у залученні іноземних туристів на курорти лікувального призначення, про що наголошувалося на II Міжнародному практичному форумі «Цілющий Крим» у Ялті, який пройшов у середині жовтня 2012 року за підтримки Міністерства курортів і туризму Криму в рамках X Міжнародної курортної виставки «Україна – цілий рік». А санаторії Трускавця, Моршина, Східниці, Закарпатської та Івано-Франківської областей мають підвищений попит в іноземних туристів багатьох країн Європейського Союзу ще й тому, що, окрім зростання якості медичного обслуговування, вони розташовані на невеликій відстані від постійного місця їх проживання.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. У багатьох регіонах України є всі передумови розвитку медичного туризму. Це, зокрема, цінні природні рекреаційні ресурси, висококваліфікований медичний персонал, розвинута спеціальна інфраструктура, що може сприяти туристичній спеціалізації окремих територій. Проте на сьогодні певна частина громадян України звертається за якісними медичними послугами до зарубіжних клінік, реабілітаційних центрів, санаторно-курортних закладів, профілакторіїв тощо, імпортуючи таким чином лікувально-оздоровчі послуги та оплачуючи їх вільно конвертованою валютою.

Метою дослідження є аналіз розвитку медичного туризму в Карпатському регіоні, визначення регіональних особливостей та оцінка перспектив розвитку санаторно-курортного туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання розвитку медичного туризму, у томі числі санаторно-курортного бізнесу, досліджували велика кількість зарубіжних і вітчизняних науковців і практиків. Ґрунтовні роботи з використання природних рекреаційних ресурсів у лікувальних цілях, розвитку територіальних рекреаційних систем, управління туризмом і санаторно-курортною справою належать В. С. Кравціву, В. І. Павлову, З. В. Герасимчук, Л. М. Черчик, І. М. Вахович,

В. К. Євдокименку, М. М. Туріяньській, М. П. Кляпу, Ф. Ф. Шандору і багатьом іншим.

Так, зокрема, М. П. Кляп і Ф. Ф. Шандор вважають, що «медичний туризм (лікувально-оздоровчий туризм, оздоровчий туризм, лікувальний туризм, пологовий туризм) – різновид туризму, головною метою якого є лікування чи перебування у медичних закладах за межами своєї країни» [1, с. 238]. Серед зарубіжних дослідників проблем розвитку медичного туризму, управління соціальними процесами у сфері послуг варто виділити роботи V. Antonelli, A. Carbone (Італія), K. Corper (Франція), F. Roskam (Німеччина), М. Б. Биржакова і А. П. Дурович (Росія), Я. Качмарека, А. Стасіака і Б. Влодарчика (Польща) та інші. За їхніми дослідженнями, змінюється мотивація придбання медичного туристичного продукту. Якщо для придбання звичайного туру головним є емоційний мотив, який характеризується такими факторами, як мода, амбіції, мрії, нові враження, то мотивом придбання медичного туристичного продукту є раціональність, або раціональний мотив, пов'язаний з потребою поліпшення психофізичного стану, зміцнення здоров'я та мінімізацією витрат [2, с. 173–174].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливою складовою медичного туризму є санаторно-курортне лікування, яке базується на наявності на відповідній території природних рекреаційних ресурсів, розвиненої оздоровчої інфраструктури, сучасного медичного обладнання, кваліфікованого медперсоналу тощо. В. К. Євдокименко, визначаючи придатність території для рекреаційного використання, вважає, що основними критеріями розвитку санаторно-курортного лікування є наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, грязей, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище. При цьому що більші запаси лікувальних ресурсів, вища їхня лікувальна ефективність, то вищу цінність мають рекреаційні території [3, с. 62].

Одним із таких регіонів, де представлено широкий вибір санаторно-курортного лікування та який конкурує зі світовими курортами завдяки лікувальному ефекту, є Карпатський регіон. Характеризуючи цей регіон у праці «Курортна галузь України і перспекти-

ви її розвитку», Б. Ф. Омецинський зазначає: «У регіоні розташовані великі масиви лісів, джерела цінних і різноманітних за своїм хімічним складом та лікувальними властивостями мінеральних вод, в ряді випадків унікальних» [4]. Із 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод, що нараховуються в Карпатському регіоні, багато з них дійсно унікальні. Їхні запаси достатні для щорічного оздоровлення більш як 7 млн чол. Теперішній рівень їх використання не перевищує 15% [5, с. 62]. М. П. Мальська і В. В. Худо, зокрема, підтверджують, що в межах Карпатського регіону «зосереджена третина рекреаційного потенціалу України. Тут налічується близько 800 джерел мінеральної води практично всіх бальнеологічних типів. Лікувальні торфогрязі, прикарпатський озокерит і сприятливі умови для кліматолікування дають можливість розвивати мережу бальнеологічних та кліматичних курортів, пансіонатів, будинків і баз відпочинку, туристичних закладів. Природно-ресурсна база санаторної субгалузі дозволяє щороку оздоровлювати до 8 млн людей» [6, с. 64].

Так, зокрема, у гірських і передгірських районах Закарпатської області є значні запаси вуглекислих, гідрокарбонатних, сульфатних і хлоридно-натрієвих вод, на базі яких працює кілька курортів. «По своїм фізико-хімічним своїмствам они близки к “Боржоми” или “Ессентуки-17”, но имеют существенные отличия, которые делают их еще более ценными» [7, с. 146–147]. Різноманітними мінеральними водами багата Львівська область. Цінні всесвітньо відомі гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні, натрієво-кальцієві води є у передкарпатському районі, зокрема у Трускавці та Східниці. На незначній відстані від Трускавця, у Моршині, розвідані й широко використовуються сульфатно-хлорні, натрієво-магнієво-кальцієві води. На північ від Львівського Передкарпаття зосереджені відомі сульфідні води в Любені Великому і Немирові. Такі води, а також грязі, є на півночі Івано-Франківської області в селі Черче. Усі ці ресурси мінеральних вод мають лікувальне значення.

Мінеральні води регіону відносять практично до всіх різновидностей їх основних груп. «Майже половина (51%) джерел і свердловин знаходяться у Закарпатській області, у Львівській – 26%, Івано-Франківській – 13%, Чернівецькій – 10%. Експлуатаційні запаси мінеральних вод розвідані і затверджені по 16 родовищах, в тому числі: 5 – у Львівській, 8 – у Закарпатській, 2 – в Івано-Франківській, 1 – в Чернівецькій» [3, с. 47–49]. Основні джерела мінеральних вод розміщені в гірській і передгірській частинах, найбільші з яких – у Трускавці, Моршині, Східниці, Скірницьі, Смерічці, Верхньому Синьовидному (Львівська область), Полянні, Сваляві, Рахові, Квасах, Синяку, Шаянах (Закарпатська область), Старому Мізуні, Шешорах, Коршеві (Івано-Франківська область), Брусниці, Селятині, Щербинцях (Чернівецька область).

Природний рекреаційний потенціал Карпатського регіону також забезпечується великими запасами торфових лікувальних грязей, геологічні запаси яких становлять 1 402 тис. м³. Поклади лікувальних грязей зосереджені в передгірській і рівнинній частинах

регіону. «Для пелоїдотерапії активно використовуються родовища Великого Любена, Немирова, Шкла, Черча, Костинців, Черешеньки. Найбільше родовище знаходиться в Моршині, запаси якого складають 239 тис. м³» [3, с. 49]. Запаси лікувальних грязей у регіоні цілком забезпечують теперішні і перспективні потреби санаторно-курортних установ, які функціонують на їхній базі.

Специфічним ресурсом, що використовується з лікувальною метою, є озокерит. Озокерит – дуже цінний рекреаційний ресурс. Володіючи низькою теплопровідністю і великою теплоємністю порівняно з лікувальними грязями, озокерит сприятливо діє на процес лікування. Озокерит – ресурс багаторазового використання. Найбільше родовище озокериту в Україні є в місті Бориславі (Львівська область). Щорічно тут добувають 700 т медичного озокериту, який у багатьох випадках заміняє лікувальні грязі. Запаси родовища за наявних обсягів видобутку забезпечать потреби лікування протягом 100 років [8, с. 210].

Важливе значення для ефективного функціонування санаторно-курортного бізнесу в Карпатському регіоні відіграє інфраструктурне забезпечення курортів краю. Закон України «Про курорти» визначає «курорт» як освоєну природну територію на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури [9]. Головною складовою інфраструктурного забезпечення розвитку курортної справи в регіоні є наявна матеріальна база, представлена санаторно-курортними закладами різного рекреаційного профілю.

Домінуюче місце в регіоні за кількістю санаторно-курортних об'єктів займає Львівська область (51,5%), де розміщено 51 санаторій, 6 пансіонатів з лікуванням, 8 санаторіїв-профілакторіїв, 7 пансіонатів і 31 база відпочинку. Із загальної кількості санаторно-курортних закладів тривалого перебування в регіоні на Закарпатську область припадає 27,3%, Івано-Франківська область – 15,6%, Чернівецьку – 5,4%.

Аналіз структури санаторно-курортних закладів Карпатського регіону та їх оптимального розміщення засвідчує, що в регіоні є тільки два будинки відпочинку, 6 дитячих санаторіїв, 9 пансіонатів відпочинку, 87 санаторіїв, 70 баз та інших закладів відпочинку. Для порівняння наведено статистику по АР Крим, де функціонують 124 пансіонати відпочинку, 272 бази відпочинку, 115 санаторіїв, а загальна кількість таких закладів у 2,5 раза більша в порівнянні з Карпатським регіоном. В АР Крим майже у два рази переважає і чисельність оздоровлених у 2011 році (табл. 1).

З табл. 1 видно, що найбільше оздоровлених у межах Карпатського регіону припадає на Львівську область – це санаторно-курортні території Трускавця, Моршина, Східниці; найменше оздоровлених у Чернівецькій області – усього 67 осіб у розрахунку на 10 000 постійного населення краю, що пояснюється низьким рівнем розвитку спеціалізованої інфраструктури, відсутністю експертних висновків щодо лікувального ефекту природних рекреаційних ресурсів, незацікавленістю місцевих органів самоврядування.

Таблиця 1

Основні показники санаторно-курортних і оздоровчих закладів у Карпатському регіоні у 2011 році

Регіон, область	Кількість закладів, усього, одиниць	Розподіл закладів за регіонами, %	Кількість оздоровлених, усього, осіб	у тому числі протягом		Розподіл оздоровлених за регіонами, %	Кількість оздоровлених у розрахунку на 10 000 постійного населення регіону, в якому є заклад, осіб
				тривалого часу	1–2 дні		
Україна	3 012	100,0	294 1566	2 663 976	277 590	100,0	645
Автономна Республіка Крим	544	18,1	852 331	821 074	31 257	29,0	4360
Карпатський регіон	215	7.2	465 517	422 085	43 432	15,8	770
<i>у тому числі області:</i>							
Закарпатська	60	2,0	80 528	63 403	17 125	2,7	647
Івано-Франківська	35	1,2	43 590	27 552	16 038	1,5	317
Львівська	108	3,6	335 327	328 038	7 289	11,4	1 328
Чернівецька	12	0,4	6 072	3 092	2 980	0,2	67

Джерело. [10, с. 72]

Ще одним напрямом розвитку медичного туризму в регіоні є послуги величезної кількості спа-центрів, які дуже популярні в іноземних і вітчизняних туристів та розташовані не тільки в курортних містах і рекреаційних територіях, а й на гірськолижних комплексах, спортивних об'єктах, готелях і базах відпочинку. Окрім саун, різноманітних масажів, підводних та циркулярних душів, вітамінних і безалкогольних барів, фізіотерапевтичних, гінекологічних, проктологічних та інших процедур, спа-центри Карпатського регіону пропонують природну галотерапію (лікування повітрям соляних печер), зокрема в Солотвино Закарпатської області, омолоджувальні ванни, аквапляжі, парафінотерапію та багато інших оздоровчих заходів.

Природний потенціал рекреаційних ресурсів, спеціалізована інфраструктура органічно доповнюються багатим арсеналом культурно-історичної спадщини. Карпатський регіон належить до найбагатших в Україні територій на пам'ятки історії та культури, найстаріші з яких розташовані в районі Дністра і Закарпаття. На території чотирьох областей узяті під охорону понад шість тисяч пам'яток архітектури IX–XX століть, серед яких особливе місце займають споруди Львова, Жовкви, Підгірців, Галича, Ужгорода, Мукачєвого, Хотина, Чернівців та інші. Наявність значного культурно-історичного потенціалу в Карпатському регіоні України та про його світове значення свідчать «дерев'яна архітектура Карпат XIV–XIX століть, трипільські поселення на Дністрі, старослов'янські городища у Стільському, Пліснеську, Звенигороді, Василеві, Непоротові, Рухотині, залишки стародавнього Галича у Крилосі, руїни скельних фортець у Спасі, Уричі, Розгірче, Бубнищі. З Карпатським регіоном пов'язані життя і діяльність Данила Галицького, Ярослава Осмомисла, Івана Вишенського, Маркіяна Шашкевича, Івана Франка, Соломії Крушельницької, Ольги Кобилянської та інших відомих людей. Тут народилися, жили і працювали представники багатьох європейських культур. У регіоні збереглася багата духовна культура – своєрідні звичаї і обряди, народні промисли, фольклор буковинців, бойків, лемків, гуцулів [8, с. 212].

Таким чином, поєднання великої кількості природних рекреаційних ресурсів, культурно-історичної

спадщини та інфраструктурного забезпечення зумовлює просторову диференціацію рекреаційної діяльності, широку спеціалізацію при виконанні рекреаційно-туристичної функції та створення рекреаційно-туристичних зон різного функціонального призначення. Окрім цього, особливістю розвитку медичного туризму є вигідне географічне та геополітичне положення регіону. Карпатський регіон лежить у центрі Європи, має кордони з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією (країни ЄС) і Молдовою, що сприяє формуванню в'їзних туристичних потоків, організації транскордонної співпраці у сфері рекреації і туризму, використанню зарубіжного досвіду сервісного обслуговування.

Ще однією особливістю є порівняно висока екологічна безпека регіону. Карпатський регіон характеризується незначною забрудненістю внаслідок Чорнобильської катастрофи та діяльності промислових підприємств. За результатами досліджень, проведених Інститутом реформ, у регіоні найменше здійснюється викидів шкідливих речовин у повітря. Порівняно з іншими регіонами, природа Карпат зазнала менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первісний стан, а це дуже важливо для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Важливою для розвитку рекреації і туризму є національно-етнографічна особливість регіону, яка проявляється у своєрідній етнографічній культурі. Крім української, тут збереглися російська, польська, угорська, словацька, румунська, молдавська, вірменська, єврейська, австрійська та інші культури. Багато мешканців регіону працюють за кордоном, а на лікування та оздоровлення повертаються в Україну. Отже, етнічні зв'язки, подібність звичаїв, традицій, обрядів, відсутність міжнаціональних і міжрелігійних протиріч – усе це також сприяє формуванню туристичних потоків та активізує попит на медичні послуги в Карпатському регіоні.

Разом з тим Карпатський регіон ще далеко не використовує всі свої можливості для того, щоби зайняти лідируючі позиції в розвитку медичного туризму. Доцільним є введення класифікації або атестації санаторно-лікувальних закладів, медичних і спа-центрів, що пропонують оздоровчі тури в Карпатський регіон. Ці

заклади мають відповідати на першому етапі світовому рівню кваліфікації медперсоналу, а вже потім високому рівню сервісу. Важливим є створення інтернет-порталу, що об'єднає весь регіон з його можливостями і ретельним описом методів лікування, конкретних клінік та санаторіїв, що пропонують ці специфічні послуги.

Висновки. Отже, під медичним туризмом пропонується розуміти особливий вид туризму, що виконує в різних поєднаннях лікувально-оздоровчі та рекреаційні функції для задоволення потреб споживачів у відновленні здоров'я (фізичних і душевних сил) шляхом використання цілющих природних засобів, висококваліфікованого медичного персоналу, конкурентної ціни та зорієнтований на туристично-оздоровчі, пізнавальні, розважальні, видовищні та інші програми.

Проведений аналіз санаторно-курортної діяльності, визначення регіональних особливостей розвитку медичного туризму в Карпатському регіоні дає можливість визначити перспективи розвитку медичного туризму, пріоритетними видами якого є:

- оздоровчо-лікувальний туризм, що може розвиватися на основі природних рекреаційних ресурсів – лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей, екологічно чистого навколишнього середовища.

- спа-туризм, в основі якого лежить оздоровлення за допомогою води;

- спортивно-оздоровчий туризм, який базується на основі гірських і лісових ландшафтів, природних комплексів та гірських річок, об'єктів сільського, зеленого (екологічного) туризму.

Найбільш актуальним завданням розвитку медичного туризму в Карпатському регіоні стає підвищення якості медичного обслуговування та ефективності курортного лікування, профілактична спрямованість і реабілітація, об'єднання наукових сил для вдосконалення теоретичних основ курортології і впровадження у практику досягнень сучасної науки, підвищення професіоналізму кадрового персоналу, розроблення правового забезпечення та перетворення курортів і лікувально-оздоровчих територій у заповідні зони.

Список використаних джерел

1. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : навч. посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : «Знання», 2011. – 334 с.
2. Качмарек Я. Туристический продукт. Замысел. Организация. Управление / Я. Качмарек, А. Стасяк, Б. Влодарчик ; пер. с польск. И. Д. Рудинского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 495 с.
3. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму / В. К. Євдокименко. – Чернівці : Прут, 1996. – 287 с.
4. Омецинский Б. Ф. Курортная отрасль Украины и перспективы её развития / Б.Ф. Омецинский // Український бальнеологічний журнал. – 2002. – № 4. – С. 7–11.
5. Кифяк В. Ф. Організація туризму / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – XXI, 2011. – 344 с.
6. Мальська М. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М. Мальська, В. Худо. – К. : ЦНЛ, 2007. – 423 с.
7. Курортні ресурси України / під ред. проф. М. В. Лободи. – К. : Укрпрофоздоровниця, Тамед, 1999. – 334 с.
8. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика : монографія / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 432 с.
9. Закон України «Про курорти» від 5 жовтня 2000 р. № 2026-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 44. – Ст. 1884 (зі змін.)
10. Туризм та відпочинок в області : стат. зб. – Чернівці, 2012. – 78 с.

Summary. On the basis of the analysis of natural recreation resources, infrastructural supply of sanatorium and resort business and marking out of regional peculiarities of medical and health institutions, the main types of and prospective directions of the medical tourism development in Carpathian region are defined in the article.

Keywords: medical tourism, natural recreation resources, sanitarium and resort activity, medical and health institutions, regional peculiarities, SPA-services, prospective directions.